

PÄTKÄTYÖT, MUUTOS JA ”MODERNI JÄRJESTYS”

ANTTI SALONIEMI

Työmarkkinoiden muutokset ovat viime vuosina saaneet laajalti akateemisen kiinnostuksen ylittävää huomiota. Erityisesti työsuhteiden määräaikaistuminen on sytyttänyt sekä julkiseen sanaan että tutkimukseen puheenparren pätkätöistä. Työelämän julkisena ongelmana pätkätyöt ovat ohittaneet työttömyyden. Kiinnostus asiaan ei ole aiheetonta. Lama hämmensi perusteellisesti suomalaisten työmarkkinoiden vakautta, tässä mylläkössä myös toistaiseksi sovittujen työsuhteiden määrä on kivunnut 17–18 prosentin tietämille. Luku on EU-maiden korkeimpia.

Suomen osalta erityisesti Asko Suikkanen työryhmineen on tutkinut ja tulkinnut ilmiötä. Tulkinnoissaan Suikkanen löytää työmarkkinoilta suuren murroksen, jossa kokonainen aikakausi on muuttumassa toiseksi tavalla, jota ”yhteiskuntatieteellinen tutkimus ei ole pystynyt läheskään kokonaan tavoittamaan” (Suikkanen & al. 1998, 17). Muutoksessa on myös ”kysymys uudenlaisen projektin alkamisesta modernien yhteiskuntien historiassa” (Suikkanen & Linnakangas 1998, 2) ja siitä, että ”olemme ensimmäinen sukupolvi, joka elää jälkitraditionaalisessa sosiaalisessa järjestyksessä” (Suikkanen & Linnakangas 1998, 30).

Keskeinen teema tässä tulkinnessa on yhteiskuntaa jäsentävien sosiaalisten sopimusten myllertyminen. Vanhan – Suomen oloissa 1950-luvulta alkavan – maailman järjestykseen Suikkanen määrittelee kuuluvaksi mm. mallin kahden elättäjän perheestä, yhdestä elinikäisestä ammattista, kokoaikaisesta ja jatkuvasta työsuhteesta, omistusasumisesta ja vähäisestä alueellisesta liikkuvuudesta (Suikkanen & al. 1998, 12 & 214; Suikkanen 1999). Rekisteridataan ja ennen muuta saksalaisen Ulrich Beckin (esim. 1999) ennustuksiin pohjaten Suikkanen päätelee, että tämä stabiili ja hyvin organisoitu järjestelmä on murto-osassa epävakaa, yhä enemmän yksilöllisyyttä ja tätä kautta myös yksilöllisiä riskejä sisältäväksi järjestykseksi. Läpäisevä teema Suikkasella ja hänen työryhmällään on kokoaikaisen mullistuk-

sen läsnäolo tai ainakin tuon aikojen muutoksen valpas odottaminen.

Suikkasen empiria puhuu rekisteridatoihin heijastuvista työmarkkinoiden isoista rakenteista. Työmarkkinoiden rakenne ja tuotannon työpaikkatasoinen organisoiminen eivät kuitenkaan ole toisistaan riippumattomia asioita. Päinvastoin työmarkkinoiden ja työprosessien analyysi on tavan takaa päätyntä korostamaan näiden asioiden keskinäistä riippuvuutta (esim. Villa 1986). Samaa korostukseen päätyy myös Suikkanen (Suikkanen & Linnakangas 1998, 41): ”Muutokset tuotannollisessa merkityksessä eivät ainoastaan johda muutoksiin työllisyysjärjestelmässä tai sosiaalisessa järjestyksessä, vaan viimeainittujen muuttuminen voi olla jopa ehto uusien tuotannollisten järjestelyjen laaja-alaiselle toteutumiselle.”

Tässä kirjoituksessa esitän huomioita, jotka yrittävät jatkaa juuri noista murrosten ”tuotannollisista merkityksistä”. Jollakin tavalla loogista olisi, että työmarkkinoita kuvaava tietämys – ja ennen muuta datasta tehdyt tulkinnot – löytäisi vastinpiisteensä myös konkreettisemmin työtä kuvaavasta aineistosta. Näitä vastinpiisteitä lähdän hakemaan Tilastokeskuksen tuottamasta vuoden 1997 työolotutkimuksesta. Työolotutkimus ja työmarkkinoiden rekisteripohjaiset analyysit kuvaavat samaa suomalaista työelämää. Tuotakoon keskeinen tulos esiin heti aluksi: aineistojen – tai ainakin niistä tehtyjen tulkintojen – antamat kuvat poikkeavat toisistaan melkoisesti. Työsuhtemuodon mukaista suurta murrosta työpaikkatasoa kuvaavasta datasta ei juuri löydy.

Työolotutkimuksen aineistossa¹ vailla vaki-
tuista työsuhdetta työskenteli hieman harvempi kuin joka viides palkansaaja (18 %). Osuus on

¹Aineiston kuvaus kokonaisuudessaan löytyy ainakin Anna-Maija Lehdon ja Hanna Sutelan tutkimuksista (1998 & 1999). Tutkimuksessa käytetty kyselylomake löytyy myös kokonaisuudessaan näistä lähteistä.

kutakuinkin sama kuin muissa Suomen 1990-luvun loppua luotaavissa tarkasteluissa (esim. Parjanne 1996; Suikkanen & al. 1998). Monesta muustakin näkökulmasta työolotutkimuksen määräaikaisista työntekijöistä piirtämä kuva on tuttu aiemmista tutkimuksista. Määräaikaiset ovat keskimääräistä nuorempia, työskentelevät hieman vakituisia useammin julkisella sektorilla, määräaikaisten joukossa on myös naisia suhteellisesti enemmän kuin kaikkien palkansaajien joukossa. Työolotutkimus kertoo myös määräaikaisuuden ja yleensä epävakiaan työuran välisestä yhteydestä: työttömyys on määräaikaisille monin verroin tutumpaa kuin vakituudessa työsuhteessa oleville.

Työmarkkinoiden isoja rakenteita toteen näytettäessä työolotutkimus ei voi otoksensa koolla kilpailla työvoimatutkimuksen tai suurten rekisteriaineistojen kanssa. Kuitenkin työolotutkimus pystyy tarjoamaan omalta kantiltaan näkökulmia, jotka jäävät rekisteriaineistojen ulottumattomiin. Nimensä mukaisesti se sisältää välähdyksiä siitä, millaisin konkreettisin ehdoin suomalaista työelämää pyöritetään. Aineiston tämä ulottuvuus antaa mahdollisuuden myös muuttuvien työsuhdemallien merkityksen tarkasteluun. Työolotutkimuksen kautta voi varovasti etsiä vastausta kysymykseen, millä tavalla vakinainen ja määräaikainen työelämä eroavat toisistaan.² Tarkastelussa on kolme näkökulmaa: 1. työn psykososiaalinen ympäristö, 2. fyysinen työympäristö ja 3. arviot omasta tulevaisuudesta työmarkkinoilla.

TYÖYMPÄRISTÖ JA TYÖSUHDEMUOTO

Tarkastelussa psykososiaalinen työympäristö määriteltiin neljään lohkoon: tehtäväautonomiaan, aika-autonomiaan, arvioon lähimmän esimiehen toiminnasta ja työpaikalla saatavaan sosiaaliseen tukeen.

²Tässä esitetyt empiiriset tulokset esitellään tarkemmin kolmessa artikkelissa: Antti Saloniemi (2000): De nya arbetsmarknadsrelationerna – några paradoxer från Finland. Teoksessa: Gjelsvik, Martin & Hansen, Kåre (toim.): Norden i verden, verden i Norden; Antti Saloniemi & Pekka Virtanen (2000): Pätkätyöt ja työolot (julkaisuprosessissa Työ ja ihminen -lehdessä); Antti Saloniemi (2000): Pätkätyöt ja tulevaisuus (ilmestyy Tilastokeskuksen julkaisemassa kirjassa, joka koostuu työolotutkimukseen pohjaavista artikkeleista).

Määräaikaiset työntekijät olivat säännöllisesti tyytyväisempiä niin työnsä tarjoamaan aika-autonomiaan, työpaikalla saatavaan sosiaaliseen tukeen kuin lähimmän esimiehensä toimintaan. Aineistossa arviot näyttivät olevan hyvin samanlaisia sekä toimihenkilöillä että työntekijöillä. Tehtäväautonomia muodosti tästä linjasta poikkeuksen: alemmille toimihenkilöille määräaikaisuus on autonomiaa selvästi vähentävä seikka. Työntekijöiden ryhmässä ei työsuhdemuodon muakaista eroa sen sijaan noussut esiin.

Työympäristön fyysisen kuormituksen ongelmat jaettiin analyysissä kahdeksi osa-alueeksi, fyysikaaliseksi ja ergonomiseksi. Edelliseen sisältyivät ympäristöstä tulevat ulkopuoliset kuormitustekijät (kylmyys, pöly, melu jne.), jälkimmäinen taas viittasi itse työn tekemisen aiheuttamaan ruumiilliseen kuormitukseen (vaikeat työasennot, raskaat nostamiset ja yksipuoliset liikkeet).

Työsuhteen muodolla ei ollut minkäänlaista yhteyttä työn fyysikaalisen kuormituksen arvioihin. Sen sijaan ergonomisen kuormituksen määräaikaiset arvioivat suuremmaksi kuin vakituiset työntekijät. Iän, sukupuolen ja toimialan mukaanotto tarkensi kuvaa. Määräaikaisuuden ja kuormittavan työympäristön suhde painottui varsin perinteiselle ongelmaryhmälle, teollisuuden ja ennen muuta rakentamisen ikääntyville miehille.

TULEVAISUUS JA MÄÄRÄAIKAINEN TYÖ

Nykyisen työn vakinaistuminen oli määräaikaisten mielestä epärealistinen ajatus; vain 5 prosenttia pitää tätä vaihtoehtoa todennäköisenä. Liki puolet kuitenkin arveli, että nykyinen määräaikaisuus tavalla tai toisella jatkuu. Enemmistön tulevaisuuskuviin ei siis kuulunut avoin työttömyys, määräaikaisista 17 prosenttia piti työttömyyttä todennäköisenä. Toisaalta vajaa viidennes ei osannut sanoa, mitä tulevaisuus työmarkkinoilla tuo tullessaan.

Kun määräaikaisia pyydetään arvioimaan mahdollisuuksiaan uuden työpaikan hankkimisessa, he pitävät niitä jopa parempina kuin vakituiset. Nykyiseen ammattialaansa palkansaajat kaikkiaan olivat valtaosin tyytyväisiä. Vain neljännes vastaajista ajatteli, että jokin toinen ala saattaisi olla parempi valinta. Tästä asiasta määräaikaiset ja vakituiset palkansaajat esittivät hyvin samanlaisia arvioita.

Työyhteiskunnan arvoihin sitoutuminen oli määräaikaistilaisilla palkansaajilla tiiviimpää kuin vakituisilla. Jos perintö tai lottovoitto sattuisi kohdalle, 12 prosenttia määräaikaistilaisista, mutta joka viides vakituinen olisi valmis jättämään työnteon kokonaan. Arvioitaessa väitetä ”Työnteke on niin tärkeä ihmiselle, että työtä kannattaa tehdä niin pitkään kuin mahdollista” vakituisista 39 prosenttia oli ainakin jossain määrin samaa mieltä väitteen kanssa, määräaikaistilaisista tämän ajatuksen jakoi puolestaan huomattavasti useampi, 47 prosenttia.

SELITTÄÄKÖ IKÄ TULOKSIA?

Antaako sitten jokin taustamuuttuja yksikäsitteisen selityksen näille havainnoille? Onko siis esimerkiksi niin, että määräaikaisten työntekijöiden suhtautuminen työhönsä selittyy yksinkertaisesti vakituisen ja määräaikaisten ikäerosta? Vastaus on yleisesti ottaen kielteinen. Iällä näyttää olevan vain vähän selitysvoimaa työsuhteen muodon mukaisissa eroissa. Tehtäväautonomian laajuus on ainoa psykososiaalisen työympäristön ulottuvuus, jossa ikäryhmittäiset arviot poikkeavat toisistaan työsuhteen muodon mukaan. Vanhemmissa ikäryhmissä määräaikaistilaiset työntekijät arvioivat mahdollisuutensa työn sisältöön vaikuttamiseen selvästi vähäisemmiksi kuin vakituiset. Nuoremmissa ikäryhmissä tällaista eroa ei sen sijaan ollut.

Entä vaikuttaako määräaikaisten arvioihin jonkinlainen ”honey moon” -tilanne? Onko työpaikka ylipääntänsä seikka, joka antaa kaikelle siellä olevalle positiivisen latauksen? Mitä ilmeisimmin juuri tästä on kysymys. Asiassa ei kuitenkaan ole mitään työsuhteen muotoon liittyvää. Kaikki niin vakituiset kuin määräaikaistilaiset alle vuoden nykyisessä työpaikassaan olleet arvioivat työpaikkaansa positiivisemmin kuin paikassa pidempään olleet.

Ikä ei selitä myöskään määräaikaisten työmarkkina-arvioita. Nuoret vakituiset palkansaajat ovat selvästi halukkaampia vaihtamaan pois nykyiseltä alaltaan kuin saman ikäryhmän määräaikaistilaiset. Arviot uuden työn löytämisestä puolestaan poikkeavat vanhimmassa ikäryhmässä: 64 prosenttia vakituisista, mutta 54 prosenttia määräaikaistilaisista palkansaajista arvioi mahdollisuutensa uuden työn hankkimisessa huonoiksi.

Perinnön tai lottovoiton takia vakituiset työn-

tekijät olisivat jokaisessa ikäryhmässä määräaikaistilaisia halukkaampia jättämään työnteon kokonaan. Vastaavasti kaikissa ikäryhmissä määräaikaistilaiset korostivat työnteon merkitystä itseisarvona johdonmukaisemmin kuin vakituiset.

MISSÄ MURROS?

Pikapiirteisesti referoidut tulokset näyttävät hämentäviltä. Niiden paikantaminen niin kansainvälisen kuin kotimaisen tutkimuksen valtavirtaan (esim. Kalleberg & al. 2000; Paoli 1997) olisi yksinkertaisempaa, jos aineisto olisi viestinyt määräaikaistilaisesta työstä ankean työilmapiiriin, toivoton tulevaisuuden ja työtä vähättelevien asenteiden lähteenä. Mitään tähän suuntaan vievää yleistä linjaa aineistosta ei kuitenkaan löydy. Ainaakaan tässä muodossaan tulokset eivät kerro koulutettujen palkansaajien ”tuskastumisesta ja turhautumisesta” (Suikkanen 1995) epävakaalla työuralla.

Tulkinnan ongelmat eivät ainakaan vähene, jos lukuun otetaan aineiston tiedot palkansaajien suhtautumisesta määräaikaistilaiseen työsuhteeseensa. Ylivertaisen suuri osa (85 %) on tässä asemassa olosuhteiden pakosta, ei suinkaan omasta halustaan. Nuiva suhtautuminen työsuhteen muotoon vielä täsmentyy aineiston kysymyksissä, jotka suoranaisesti tutkailivat määräaikaisten suhdetta työsuhteeseensa. Myönteisiä piirteitä määräaikaistilaisuudesta ei juuri nouse esiin. Vain kymmenen prosenttia näki määräaikaistilaisuudessa edes jossain määrin positiivista sitoutumattomuutta. Edelleen vain 14 prosenttia ilmoitti, ettei edes haluaisi vakituista työtä nykyisestä työpaikastaan.

Sen suuremmin asiaa tässä vaiheessa teoretoimatta näyttää siis siltä, että suhtautuminen työsuhteen muotoon ja arviot työstä ja työmarkkinamahdollisuuksista yleensä jäävät aika lailla eri asioiksi. Siinä, missä rekisteriaineistot antavat tulkitsijoilleen aiheen nähdä suuria murroksia, työpaikkatasoinen data kertoo enemmänkin pysyvyyksistä.

MUUTOKSEN IKUINEN IKÄVÄ

Keskustelu muutoksesta on itseioikeutetusti ollut yhteiskuntatutkimuksen ytimessä. Muutoksen ja pysyvyyden dynamiikka on myös jännitteinen seikka. Suomalaisessa – ja tietenkin juuri tämän

yhteiskunnan kehitystä tulkitsevassa – keskustelussa törmäviä tulkintoja on löytynyt nimenomaan sosiologian ja taloustieteiden välillä (Julkenen & Nätti 1998). Kun puhe on ollut yhteiskunnan uudelleen organisoitumisesta 1990-luvun laman jälkeen, taloustieteeseen ankkuroitunut puhe on korostanut jatkuvuutta ja palautumista ainakin jossain määrin vakaan kehityksen urille (Pekkarinen 1998).

Sosiologiset tulkinnat ovat taipuvaisia tässä yhteydessä puolestaan korostamaan laadullista palautumattomuutta suhteessa menneeseen. Beckiin tukeutuen Suikkanen (Suikkanen & Linnakangas 1998, 34) kovistelee myös sosiologeja muutoksen liian vähäisestä korostamisesta: ”Sosiologia on keskittänyt huomionsa institutioihin ja niiden perusteiden muuttumisen ymmärtämiseen ehkä liiankin jatkuvuuspainotteisesti. Rakenteiden toiminnasta on jatkuvasti johdettu jatkuvuuksia palkkatyön, tuotannon, organisaatioiden, elämäntavan yms. kategorioissa.” Tämän kanssa samanlinjaisesti keskustelu ”täys-työllisyyden paluusta – – näyttäytyy ideologiselta ja työmarkkinoiden toiminnan kannalta absurdilta puheelta” (Suikkanen 1999).

Yritys jättää jäähyväiset jatkuvuuksille ei kuitenkaan ole ongelmaton. Työolotutkimuksen tulosten perusteella työpaikkojen sisäilmassa nämä murroksen tuulet eivät tunnu juuri lainkaan. Voisi olettaa, että työelämän määräaikaiset ovat niitä, joiden kokemuksissa työmarkkinoiden uusi järjestys eniten tuntuisi. Jos asiaa katsotaan tästä horisontista, työolotutkimus kertoo koko ajan pikemminkin jatkuvuudesta ja stabiliteetista kuin rajuista muutoksista. Tässä mielessä Suikkasen varmuus muutoksen suuruudesta ja peruuttamattomuudesta tuntuu hieman ongelmalliselta. Onko työelämässä menossa jokin suuri muutos, jota massat eivät tajua mutta joka niitä tutkivalle ja lajittelevalle tutkijaeliitille – tai ainakin osalle sitä – on täydellisen selvä?

Olisi hölmöyttä kiistää, etteikö mikään olisi muuttumassa esimerkiksi suomalaisessa työelämässä. Kuitenkin postmodernin panttivangiksi jäävän ”kaikki muuttuu”-retoriikan omat sokeat pisteet näyttävät vähitellen saavan huomiota osakseen (esim. Alapuro 2000). Takertuessaan kaiken muuttumiseen tämä puhetapa joutuu rakentamaan itselleen tarkoitushakuisen menneisyyden, joka kaikessa näyttäytyy muuttuvan nykytulevaisuuden vastakuvana.

Suikkasen tulkinnoissa tämä tarkoittaa ”perin-

teisen modernin” näkemistä hidasliikkeisenä, selkeänä ja turvallisena maailmana, jonka perustana olivat juuri vakaa työura, yksi elinikäinen ammatti, pieni alueellinen liikkuvuus jne. Tämä järjestys murtui 1990-luvulla, ja tähän myös Suikkasen asettaa ”vanhan” ja ”uuden” yhteiskunnan rajapyykin. Tulkinta on varmasti teoreettisesti oikea, mutta suhteessa suomalaisen yhteiskunnan historiaan pulmallinen. Takäläinen rakennetutkimuksen valtavirta kaiketi tuota rajapyykkiä asettelisi monta vuosikymmentä kauemmaksi. Ainakin väitteet yhden ammatin elämästä ja vähäisestä alueellisesta liikkuvuudesta vaatisivat myös huomattavasti tarkempia (empiirisiä?) perusteluja. Samoin vähän vaikeasti ymmärrettävissä on toteamus, jonka mukaan ”nyt” työnantajat ovat alkaneet luokitella työvoimaa iän ja koulutuksen mukaan. Suomalaisten työmarkkinoiden historia tietnee kertoa vielä ikää ja koulutustakin karkeammista rekrytointikriteereistä.

Suikkasen tulkinta muuttuu ymmärrettäväksi, jos historia aloitetaan 1980-luvulta. Ilmeisesti oli niin, että 1980-luvulla suomalaiset työmarkkinat olivat ainutlaatuisen vakaat (Haapala 1994). Tässä katsannossa 1990-luku merkitsi kiistatonta muutosta, mutta ongelmallista on antaa 1980-luvun kuvata suomalaisten työmarkkinoiden historiaa kokonaisuudessaan.

Muutosta korostava retoriikka argumentaation tapana ei ole ennennäkemätön. Ennen/jälkeendikotomiat ja nykyisyyden valtavan dynaamisuuden korostaminen ovat tuttuja jokaisen muutosjohtamiskonsulentin kalvoilta. Toisaalta myös suomalaisen yhteiskunnan tulkitsemisen perinteessä argumentin perusrakenne on tuttu, erityisesti silloin kun puheena on ollut pelätty tai toivottu aikakausien muutos. Pertti Haapalan (1986, 94) mukaan kuva ”staattisesta agraariyhteiskunnasta” ja ”dynaamisesta” teollisuusyhteiskunnasta tuppasi kuvaamaan ”enemmän viehätymistä modernin yhteiskunnan mahdollisuuksiin kuin 1800-luvun todellisuutta”. Tässä Haapala viittaa nimenomaan Heikki Wariksen vaikutusvaltaisiin näkemyksiin. Tutkimus on parinkymmenen viime vuoden aikana tavan takaa korjailnut tämän edistysuskoksen katseen taittovirhettä: maaseudun elämä ei ollut totaalisen liikumatonta, ja pitkään teollisuuden dynaamisuus kosketti vain ohutta osaa väestöstä.

Postmodernissa muutosretoriikassa teollisuus näyttää perineen ruraalisen maailman roolin harmoniana, jota vasten uusi epookki tunnistaa it-

sensä. Erojakin tulkinnoissa toki on: siinä, missä vanha retoriikka jakoi maailmaa kahtia näyttääkseen tulevan mahdollisuudet, nykyinen puhe stabiilista maailmasta kantaa muassaan pikemminkin sitä uhkaa, jonka tulevaisuus näyttää muodostavan.

TEORIA UUDESTA(AN)?

Ns. teorian ja ns. empirian suhde on yhteiskuntatutkimuksen klassinen ja aina välillä myös jännitteinen kysymys. Aapistotus niin tieteenfilosofiassa kuin yhteiskuntateoriassa on, että kaikkia teoreettisen tason lauseita ja käsitteitä ei – kuniakkaista yrityksistä huolimatta – voi palauttaa empiriaan. Kuitenkin post-teoretisoinnin sisällä esitetään kosolti väitteitä, jotka haluavat sanoa yhtä ja toista siitä konkreettisesta maailmasta, jota elämme. Tätä myöten empiirisen todistamisen taakkaa hivuttautuu myös teorian alueelle. Ei siis ole kovin yllättävää, jos post- ja modernisaatio-teoriat saavat vastattavakseen myös ihmetteleviä kysymyksiä tältä suunnalta. Ihmisten elämänmeno kun ei sitten näytäkään kulkevan teoriankehittelyjen uusimpien sovitusten tahdissa (esim. Alapuro 2000). Uusien yhteiskunnallisten suhteiden sijasta löydöt viittaavat usein pikemminkin vanhoihin jakoihin ja ongelmiin.

Gösta Esping-Andersen (2000) on systematisoinut post-ajattelun kritiikkiään artikkeliin, jonka avoimen provokatiivinen otsikko on *Two societies, one sociology, and no theory*. Post-jotakin-keskustelun³ anti saa jyrkän tuomion: käyttäen työelämän tutkimusta esimerkkinä hän väittää, ettei käsitteellisen hälyn vaimentamisen jälkeen jäljelle jää mitään ymmärrystämme lisäävää.

Esping-Andersen ei vähättele nykyisen maailmanmenon ymmärtämisen vaikeutta, myös hänen mielestään entiset ymmärryksen kategoriat ovat ajautuneet vaikeuksiin. Tämän tilanteen tulokinnassa hän erottaa kolmenlaisia tapoja: 1. "Historian loppu" -versiossa millään tapahtumisella ei ole suuntaa taikka arvoa. 2. Toisaalta yhteiskuntien kehitys voidaan nähdä myös jollakin weberiläisellä tavalla deterministiseksi. Kerran valittua suuntaa on liki mahdotonta muuttaa ja ajan aalloilla instituutiot pitävät huolta omasta uusinta-

misestaan. 3. Viimeisenä tulkintatapana Esping-Andersen ottaa esille käsityksen siitä, että meillä on todellinen historiallinen murros, mulistava käänne.

Vakavinta, mutta kuitenkin varauksellista, kiinnostusta Esping-Andersen tuntee kolmatta vaihtoehtoa kohtaan. Ajatuspolkujen mutkia suostistellen Esping-Andersen arvelee voivansa periaatteessa jakaa ajatuksen aikakausimurroksesta. Samalla hän kuitenkin ilmaisee tyytymättömyytensä huonosti perusteltuun futurologistyyppiiseen tapaan, jolla tästä muutoksesta sosiologiassa puhutaan. Post-jotakin-puheella on hänen mukaansa ollut liian vähän sensitiivisyyttä yhteiskuntien keskinäisille eroille ja ylipäättänsä muuttuvien ja pysyvien elementtien dynamiikalle.

Esping-Andersen vertaa yhteiskuntatieteiden nykyistä tilaa sumussa tarpomiseen. Vanhat kartat eivät tunnu pätevän, eikä uusia ole aivan heti saatavilla. Tässä sumussa teorialyhtyjen valo ei pitkälle riitä. Valonlähde, jonka avulla sumuverhon takana olevista hahmoista voi yrittää selvää saada, on "tavoitehakuinen ja päämäärätietoinen empirismi". Täsmällisemmin ilmaistuna kirjoittaja tarkoittaa tällä vertailevaa tutkimusta. Vertailun on hänen mukaansa tapahduttava niin ajassa kuin nykyisten yhteiskuntien välillä. Siltä varalta, että ohje tuntuu jotenkin liian yksinkertaiselta tai naiivilta, Esping-Andersen nostaa esimerkiksi sosiologian klassikoiden työtavat. Heidän teorian sa seisovat nimenomaan vertailevan empirian varassa. Kirjoittaja argumentoi jonkinlaisen ajatuksen maltin puolesta: vasta ajallinen ja alueellinen vertailu on paljastava, mikä post-modernin maailman epätyypillisyyksissä on todellista murrosta.

Näyttää siis siltä, että useammaltakin suunnalta post-ajattelu saa vastattavakseen omituisen oloisen syytöksen: se turvautuu yhden logiikan selitykseen ja on näin ollen kyvytön huomaamaan kehitysprosessien moninaisuuksia, eroja ja eriaikaisuuksia. Paradoksi on tietenkin siinä, että kritiikki "suurten kertomusten" yksinäisyyttä kohtaan oli aikanaan post-liikkeen tärkeimpiä pontimia. Kritiikillä on myös poliittinen ulottuvuutensa. Jos tutkimuksenkin voimin todistetaan kehityssuuntien vastaansanomattomuus, politiikalle ei juuri näytä löytyvän sijaa (Julkunen 2000). Perusteiltaan samanmuotoiseen logiikkaan ovat tässä mielessä sitoutuneet yhtä hyvin nationalistiset populistit kuin uusliberalistisen globalisaation apostolit ja sen fundamentaalikriitti-

³Post-jotakin = post-something; Esping-Andersenin käyttämä ilkeilevä termi.

kot. Kansainväliset vertailut ovat tämän kritiikin keskeistä käyteainetta. Kansallisen tason poliittisten päätösten merkitys ei ole häipynyt sen puoleen globalisaation (esim. Taylor-Goodby 1997) kuin Euroopan integraationkaan oloissa (esim. Kosonen & Simpura 1999). Näissä kritiikeissä post-kertomusten jylhyys uhkaavasti rapisee ja alta paljastuu huomattavasti raadollisempia ja tutumpia – useimmiten luokkaperustaisten – intressiryhmien yhteentörmäyksiä (esim. Taylor-Goodby 1997).

MISTÄ ETSIÄ KOKOAVAA NÄKÖKULMAA?

Tämän puheenvuoron lähtökohta oli hämmennys, joka lähti määräaikaisten palkansaajien suhtautumisesta työhönsä, työsuhteeseensa ja työympäristöönsä. Tulokset eivät vastanneet tutkimuksen valtavirran – eivätkä myöskään julkisen keskustelun – luomaa kuvaa voimakkaasta muutoksesta.

Mistä sitten kehitellä eväitä tilanteen ymmärtämiseen? Ensimmäistä johtolankaa voitaneen etsiä muutosten erilaisista ajoista. Johtopäätöksiinään 1990-luvun kehityskuluista Raimo Blom (1999) työryhmineen päätyy korostamaan juuri muutosten eriaikaisuuksia. Jos vaikka muutokset työmarkkinoilla ovat suuria, monet yhteiskunnan instituutiot, kuten esimerkiksi perhe, näyttävät olevan ”yllättävän mukautuvia ja kestäviä”. Työolotutkimuksen tulokset viittaavat siihen, että ”mukautuvuus ja kestävyys” ulottuvat vielä perhettäkin kauemmaksi, työpaikkatasolle saakka. Konsulenttien terhakan muutos- ja uudistusretoriikan edessä tutkimuksen osana on ollut muistuttaa arjen rakenteiden sitkoisuudesta työelämässä (esim. Kevätsalo 1999). Samat muistutukset ovat ehkä paikallaan myös tutkimuksen maailman sisällä. Kaikki asiat verstaissa ja konttoreissa eivät oikopäätä muutu toisiksi, vaikka työmarkkinoiden rakenteet natisisivatkin.

Ilmeisesti toinen johtolanka on löydettävissä juuri kansainvälisen vertailun suunnalta. Epätyyppillisen työn tiimoilta käydyn keskustelun yksi tiivistys on ”loukku vai silta”-kysymys. Toisin sanoen, onko epätyyppillinen työ työmarkkinoiden umpiperä vai onko se tie vakaille työmarkkinoille? Voimakkaasti segmentoituneiden työmarkkinoiden maailmassa umpiperätulkinta on – syystä – korostunut. Pohjoismaissa vastaus näyttää kuitenkin painottavan enemmän siltaa kuin louk-

kua (Nätti 1993). Selitystä tilanteelle Jouko Nätti hakee nimenomaan työmarkkinoiden luonteesta: pohjoismaisilla työmarkkinoilla segmentoitumisen aste on ollut vähäisempää kuin monessa muussa läntisessä teollisuusmaassa. Määräaikaisena työskentely tarkoittaa siis mahdollisesti aika tavalla eri asioita erityyppisillä työmarkkinoilla. Tässä katsannossa nyreä suhtautuminen työsuhteen muotoon, mutta tyytyväinen suhtautuminen omaan työhön ja työpaikkaan ei enää olekaan mahdoton yhtälö. Se, että Ruotsista on olemassa vastaaviin tuloksiin päätyviä tutkimuksia (Isaksson & Bellaagh 1999), tuntuu tukevan tätä tulkintaa.

Kolmantena johtolankana on syytä ottaa esille määräaikaisen työn moninaisuus. Tilastokeskuksen aineisto antaa mahdollisuuden tarkasteluihin, joissa myös määräaikaisuuden luonne tulee otetuksi huomioon. Arvioidessaan tulevaisuuttaan työmarkkinoilla työllistetyt pitivät sitä selvästi synkempänä kuin muut. Työllistetyt kuitenkin ilmaisivat sijaisia ja määräaikaisia suurempaa sitoutuneisuutta työyhteiskunnan arvoihin. Työtömyyden pitkä varjo näyttää kuitenkin oleellisesti jäsentävän työllistettyjen tulevaisuuden odotuksia. Tässä katsannossa työttömyys näyttää edelleen polttavammalta ongelmalta kuin työsuhteiden määräaikaisuus (vrt. Julkunen ja Nätti 1998). Kaikkiaan tulos on selvä viite siitä, että tutkimuksessa on entistä enemmän painotettava määräaikaisen työn sisäistä eriytyneisyyttä; äärimmäinen johtopäätös saattaa olla jopa koko kategoriasta luopuminen juuri sen sisäisen moninaisuuden takia.

* * *

Jos suomalaisille työmarkkinoille halutaan hakea kokonaista ja kattavaa muutoksen ”teoriaa”, sen on mahdutettava sisälleen niin työmarkkinoiden nopeat muutokset kuin työpaikkatason arjen pysyvyys. Kohtuulliselta tuntuisi myös, että sijansa tulkintoissa saisi myös ihmisten oma repaleinen kokemus, eikä pelkästään postmodernin teorian mahtipontinen ääni. Muutosten tulkinnessa myös historia on otettava vakavasti. Käänteentekevää muutosta ei voi vakuuttavasti esittää vertaamalla vain 1900-luvun lopun kahta, keskenään kiistattoman erilaista, vuosikymmentä.

Tutkimuksen ja tutkijan moraali on aina tavalla tai toisella mukana tutkimuksessa ja sen lähtökohdissa. En missään tapauksessa halua tulok-

siani luettavan niin, että työmarkkinoiden murros olisi ongelmaton asia tai että vakituisten työsuhteiden vähentyminen itse asiassa olisi myönteinen ja mukava asia. Jos jokin politiikka-tasoinen päätelmä tuloksista halutaan lukea, se olisi pikemminkin niiden etujen korostaminen, joita homogeenisista työmarkkinoista koituu. Kuitenkin pidän yhtä lailla arveluttavana tulkintaa, jossa tutkimuksen paradoksit lakaistaisiin maton alle ja post-jotakin-teorioiden turvin vain korostettaisiin kaiken vääjäämätöntä muuttumista ja ihmisten

osaa näiden muutosten voimattomina uhreina. Tällaiseen tulkintaan ei empiria anna aihetta.

Asialla on edelleen myös periaatteellisempi puolensa. Tutkimus on aina konstruktivisessa suhteessa kohteeseensa. On myös tutkijan asia, millaisia raiteita pitkin hän kohdettaan kutsuu esiin. Ehkä myös pätkätyöläisistä puhuttaessa olisi vähintäänkin muistettava tuo klassinen seinäkirjoitus: Me tiedämme, että meillä ei ole mitään mahdollisuuksia, mutta me käytämme niitä silti.

KIRJALLISUUS

Alapuro, Risto: Kuinka neuvoteltavia sosiaaliset suhteet ovat? S. 102–111. Teoksessa: Hoikkala, Tommi & Roos, J. P. (toim.): 2000-luvun elämä. Helsinki: Gaudeamus, 2000

Beck, Ulrich: Työyhteiskunnan tuolle puolen. Janus 7 (1999): 3, 257–266

Blom, Raimo (toim.): Mikä Suomessa muuttui? Sosiologinen kuva 1990-luvusta. Helsinki: Gaudeamus, Hanki ja Jää, 1999

Esping-Andersen, Gösta: Two societies, one sociology, and no theory. *British Journal of Sociology* 51 (2000): 1, 59–77

Haapala, Pertti: Tehtaan valossa: teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1982–1920. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 1986

Haapala, Pertti: Työajan lyhyt historia. S. 34–47. Teoksessa: Parikka, Raimo (toim.): Työ ja työttömyys. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 1994

Isaksson, Kerstin & Bellaagh, Katalin: Anställda i uthyrningsföretag – vilka trivs och vilka vill sluta. *Arbete och Hälsa* 1999: 7, Vetenskaplig skriftserie. Stockholm: Arbetslivsinstitutet, 1999

Julkunen, Raija: Työelämän politiikka. S. 218–237. Teoksessa: Hoikkala, Tommi & Roos, J. P. (toim.): 2000-luvun elämä. Helsinki: Gaudeamus, 2000

Julkunen, Raija & Nätti, Jouko: Murenee, ei murene, murenee. *Janus* 6 (1998): 3, 337–347

Kalleberg, Arne & Reskin, Barbara & Hudson, Ken: Bad Jobs in America: Standard and Nonstandard Employment Relations and Job Quality in the United States. *American Sociological Review* 65 (2000): 2, 256–278

Kevätsalo, Kimmo: Jäykät joustot ja tuhlatut resursit. Tampere: Vastapaino, 1999

Kosonen, Pekka & Simpura, Jussi (toim.): Sosiaali-

politiikka globalisoituvassa maailmassa. Helsinki: Gaudeamus, 1999

Lehto, Anna-Maija & Sutela, Hanna: Tasa-arvo työoloissa. Helsinki: Tilastokeskus, 1999

Lehto, Anna-Maija & Sutela, Hanna: Tehokas, tehokkaampi, uupunut: työolotutkimuksen tuloksia 1977–1997. Helsinki: Tilastokeskus, 1998

Nätti, Jouko: Temporary Employment in the Nordic Countries: A 'Trap' or a 'Bridge'? *Work, Employment and Society* 7 (1993): 4, 451–464

Paoli, Pascal: Second European Survey on Working Conditions. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 1997

Parjanne, Marja-Liisa: Työmarkkinat murroksessa. Elinkeinoelämän tutkimuslaitos, Sarja B 135. Helsinki 1996

Pekkarinen, Jukka (toim.): Takaisin täystyöllisyyteen. Lähivuosien talouspolitiikan suunta. Helsinki: TSL, 1998

Suikkanen, Asko: Palkkatyön murros ja elämänura. *Korkeakoulutieto* 1995: 1, 47–53

Suikkanen, Asko: Modernin yhteiskunnan muutosten tulkitseminen. *Tiedepolitiikka* 24 (1999): 1, 21–32

Suikkanen, Asko & Linnakangas, Ritva: Uusi työmarkkinajärjestys? *Sitran julkaisu* 182. Helsinki 1998

Suikkanen, Asko & Linnakangas, Ritva & Kallinen, Sannamari & Karjalainen, Anne: Palkkatyömarkkinat. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 1998: 9. Helsinki 1998

Taylor-Goodby, Peter: In Defence of Second-best Theory: State, Class and Capital in Social Policy. *Journal of Social Policy* 26 (1997): 2, 171–192

Villa, Paola: The structuring of labour markets: a comparative analysis of the steel and construction industries in Italy. Oxford: Clarendon Press, 1986.